

Šebánek, Jindřich

Naše nové archivní inventáře a katalogy

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1958, vol. 7, iss. C5, pp. 151-154

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102822>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

že převažují oni dárce, kteří darují na více místech. Statisticky vyjádřeno kolísá jejich počet od 50—60 %, kdežto ve skupině první, pod níž by nejspíše bylo možné subsumovat malé rolníky, není víc než 10—15 %. Autorka ovšem poukazuje — a zde se plně shoduje s Gutmannem a Carem — že ani v případech, kdy šlo o darování na jednom místě, nelze darovatele ztotožňovat bezce všeho se svobodným rolníkem. Konečně autorka vlastně pouze precizuje myšlenky Wittichovy a Dopschovy, když se snaží určit, co představovaly takové osady jako Dienheim. Nešlo zde nikterak o velkostatek ani o několik „votčin“, nýbrž vlastně o souhrn několika zemědělských údělů, majících různý hospodářský význam. Jejich majitelé se pak přibližují vlastníkům feudálního typu. Jde totiž v jejich případech o typickou rozptýlenou držbu (Streubesitz). Autorka dále ukazuje, že poměry v okruhu loříšském a fulském nejsou nikterak výjimečné. S jejich obdobou se setkáváme i v oblastech středního, jižního a jihozápadního Německa — ačkoliv v některých těchto oblastech je počet tradentů svobodných rolníků nepoměrně větší než v Sasku. V Alamánii se dá ještě konkrétně sledovat rozpad staré velkorodiny. Závěrem si autorka ověřuje některé své vývody rozбором karlovských kapitulářů. Tyto právní dokumenty byly již v historické literatuře nesčíslněkrát prodiskutovány — spor mezi jednotlivými badateli byl v tom, kdo má být považován za hlavní masu obyvatelstva, zdali jednolánčí nebo čtyřlánčí. Autorka se kloní k názoru, že oni držitelé, kteří již disponovali čtyřmi lány, mohou být považováni za feudály, a že to byli oni, o něž se opírala státní moc, pomáhajíc jim uvádět v závislost menší držitele. Tudíž i tyto prameny potvrzují, že proces feudalisace byl v době karlovské v Německu zhruba dokončen. — Práce Milské překvapuje jednak svou odvahou, jednak důsledností, s jakou jsou jednotlivé analýsy prováděny. Je možné říci, že mezi medievalistickými pracemi jí náleží úloha vskutku průkopnická.

Jaroslav Kudrna

Naše nové archivní inventáře a katalogy.

Velmi rychle narůstá od r. 1954 počet archivních Průvodců, vydávaných Archivní správou ministerstva vnitra. Jejich významu vědeckému odpovídá zájem o ně, který se projevuje i v tom, jak mnoho se o nich v odborných časopisech píše. Bibliografii referátů a zpráv o Průvodcích nehodlám tu dále rozmnožovat. Je však rozhodně třeba uvítat a zaregistrovat novou skutečnost, že totiž v rámci edičního programu Archivní správy došlo k zahájení už i druhé (ve srovnání s Průvodci vyšší) etapy plánovitého zpřístupňování zvláště významných archivních celků formou archivních katalogů nebo inventářů. Zcela právem dostalo se při tom hned ve dvou případech pozornosti vysloveně středověkým archivním celkům. A právě o nich je po mém soudu na místě podrobněji referovat vzhledem k jejich zvláštnímu významu pro naši medievalistickou heuristiku, o níž by se jen omylem mohl někdo domnívat, že byla v míře jen přibližně dostatečně vybavena již naším dějepisectvím positivistickým.

V čele nové publikační řady, nazvané „Inventáře a katalogy“, stojí silný svazek obsahující katalog všech předhusitských listin a listů (vcelku 921 kusů), chovaných v archivu pražské kapituly (Inventáře a katalogy. 1. Archiv pražské metr. kapituly I. Katalog listin a listů z doby předhusitské [—1419], stran 385, 8° + 16 obr., Praha 1956), tedy listinného celku, který je u nás jasně jedním z nejcennějších. Autoři katalogu, dva naši mladí medievalisté Jaroslav Eršl a Jiří Pražák, úvodem praví, že zprvu (r. 1953) při určování způsobu a zásad chystané práce vycházeli z jejího účelu a zaměření, berouce zřetel na potřeby historie (zejména heuristiky), archivní vědy, diplomatiky a sfragistiky a přihlížejíce k poznatkům, které plynou z jiných prací obdobných, konkrétně ze známého Kossem založeného Katalogu archivu české koruny a z mých Inventářů archivů zrušených klášterů moravskoslezských. Roku 1954 — jak dále praví — dostalo se jim závazné opory ve stručných směrnících pro inventarisaci a katalogisaci listin, které byly tehdy (i za jejich účasti) vypracovány na půdě tehdejší Archivní komise a publikovány v Archivním časopise (1954, str. 11, dále cit. Směrnice). Možno dodat, že citlivě reagovali i na některé podněty, s nimiž se setkali v nové cizí literatuře. Konec konců se však referát o jejich katalogisačním díle redukuje v odpověď na otázku; do jaké míry se jim tu podařilo proměnit literu Směrnice ve vědecký čin. O to se chci také pokusit, třebaže tím snad poněkud naruším jinak žádoucí souvislost věcí.

Předchozími generacemi kapitulních archivářů byly v početných případech zařazeny do fondu kapitulních listin a listů různé zlomky listin, které byly sňaty s desek kapitulních rukopisů, jejich předsádek atd. Tím jsou předznamenány zvýšené potíže s datováním a vůbec určováním kusů, před nimiž stáli autoři katalogu. Vyrovnávali se s nimi poctivě v rámci poznámkového aparátu k svému dílu a nejedno dosavadní určení i datování tu podstatně zpřesnili. Nevelký počet kusů, které bylo možno vročit jen přibližně do prvních

dvou desetiletí stol. 15., je sestaven na konci chronologické řady katalogu listin a listů. Seznamem nadpisů literárních i jiných děl, zapsaných především na zlomcích, je zprostředkováno spojení mezi zlomky a jejich někdejšími použitím v rukopisech. Vcelku je tu šťastně vyřešen ne jeden z souboru problémů vztichících se k otázce katalogisace listinných zlomků v rukopisech, o kterou se právem zajímají badatelé zabývající se vědeckým popisem rukopisů a rukopisných sbírek.

Ještě jedna věc si však zasluhuje povšimnutí. Podle Směrnic (bod 1) se — pravda — mají odůvodnit všechny případy neurčitosti nebo zvláštnosti v datování. Při aplikaci tohoto pravidla mělo by se však rozlišovat mezi takovými případy, kdy se řešení už jako hotové přejímá odjinud a může na ně být v jádře jen odkázáno, a těmi, kdy pochází teprve od autorů katalogu a vyžaduje — při zachování potřebné stručnosti — skutečného odůvodnění. V důsledku toho bylo by možno na př. v čís. 3—5 i v několika dalších formulaci katalogu zjednodušit na pouhý odkaz na datování těchto kusů u Friedricha. Ve shodě s potřebou je odůvodněno datování v čís. 161a, v některých dalších však odůvodnění přece jen nestačí. Tak v čís. 47 (A) (Odevzdání lén brixenského biskupa českému králi) bylo by třeba víc než jen upozornit (jak se stalo v katalogu) na obsahově obdobnou listinu, týkající se lén kostela frýsinského (Reg. II, čís. 689, [B]). Konkrétně by se tu mělo konstatovat toto: a) příjemcem A i B je český král, vydavateli dva cizí biskupové, b) B bylo prokazatelně stylisováno i psáno v kanceláři královské a má nesporně datum 2. února 1270 (Anno domini M^o C^o CLXX, quarto nonas februarii), c) A, jehož datum (Anno domini M^o C^o LXX° III° nonas februarii) je možno položit buď k 3. únoru 1270, nebo k 5. únoru 1273, je z B odvozeno stylisticky a psáno patrně písařem vydavatelovým, d) protože za dané situace musilo vzniknout A bezprostředně po B, musí být z 3. února 1270, a nikoli z 5. února 1273. Jak se v otázce chronologického řazení materiálu rozhodli autoři, pověděl jsem v Zásadách, otisknutých v 4. čísle SPFFBU.

Pokyny druhého bodu Směrnic (tvoření regist) jsou důsledně realizovány ve dvou podstatných věcech: podrobnosti přesahující vlastní „jádro“ obsahu listiny jsou podle potřeby zaznamenávány v poznámkách a osobní a místní jména mimo „jádro“ jsou vpracována (ač se v registu neobjeví) do rejstříku. Prvé jsem zavedl už kdysi ve svých Inventářích, druhé je tu vyzkoušeno v praxi po prvé. Myšlenky Směrnic jsou tu dále účelně domyšleny. „Jádro“ se chápá širše především v listinách dosud neznámých a takových, které jsou obsahem důležité. Prolomena je také stará zásada (zatěžující registovou praxi) že se regist listiny musí vždy vyjádřit jedinou větou. Celkem myslím, že jediné, co působí poněkud nepříznivě, jsou výšiny z gramatické vazby, objevující se zřejmě za tím účelem, aby jména míst byla v nominativu. Protože však tato praxe se nezavádí všude, může vést k pochybnostem, jak vlastně nominativ příslušného jména zní, čímž se vlastně obrací ve svůj opak.

Požadavek Směrnic (bod 3) podat stručné diplomatické zhodnocení katalogisovaných listin nazývají autoři katalogu oprávněným, ale velmi náročným. Správně říkají, že důsledně jej nelze v praxi splnit, neboť jeho provedení vyžaduje jít daleko za okruh jediného katalogisovaného fondu. Jejich soud je možno přímo konkretisovat tak, že se k důslednému diplomatickému zvládnutí všech listin kapitulního archivu nedospěje ani na základě tak široce založených příprav, jaké se provádějí pro diplomatů. Na druhé straně by však důsledně uplatnění takových myšlenek vedlo k závěru nesprávnému, to jest k pochybnosti o tom, je-li vůbec jakákoli dílčí diplomatická práce možná. Ve skutečnosti platí pro každou práci s listinami (a tedy i pro jejich katalogisaci) jako zásadní pravidlo, že v ní mají být podle možnosti vyřešeny všechny problémy, jejichž řešení se pohybuje v okruhu materiálu příslušné práce. I autoři katalogu ovšem leckdy via facti takto postupovali. Tak na př. jejich objev falsa na jméno arcibiskupa Arnošta (čís. 379), na který už v úvodě právem zvláště upozorňují, byl umožněn právě tím, že je řešitelný na základě vlastního materiálu kapitulního archivu. Podobná situace je také se zjištěním interpolovaného znění listiny Přemyslovy pro kapli sv. Václava z roku 1227 (čís. 22) v konfirmaci Janově z roku 1319 (čís. 112), dochované v další konfirmaci Karlově z r. 1347 (čís. 212), která je zachycena v katalogu pod čís. 23. Nepochybují o tom, že si autoři katalogu v tomto případě zjistili všechny diplomatické souvislosti. Ale ten, kdo nemá materiál k dispozici, nemůže si na základě údajů v katalogu o celé věci přece jen učinit přesný obraz. Rozhodně mu na př. unikne, že k zpadělení čís. 22 došlo už před rokem 1284, při čemž tato prvá zpadělaná verze v listině Václava II. z 19. listopadu 1284 (čís. 62) (zachovaná bohužel také jen v uvedené již konfirmaci Karlově) je jiná než ta, která je zachycena pod čís. 23. S tím souvisí, že regist čís. 62 musí být v katalogu opraven, to, co je tu inserováno, není čís. 22, nýbrž jeho varianta.

V té souvislosti je třeba se zmínit o třech dalších věcech. Na prvním místě jsou to listiny předchozí. Jim věnovali autoři katalogu dosti pozornosti v tom smyslu, že u každé listiny

v poznámce citují „předchází listiny“, a to nikoli ve smyslu stylově kritickém, nýbrž věcném. Ovšem leckdy jde jedno s druhým ruku v ruce a nepochybují zase o tom, že autoři katalogu tyto případy dobře znají. Domnívám se však, že v okruhu jejich možností a povinností náleželo výslovně upozorňovat i na případy stylistické souvislosti. Věc by dlo nezatáhla, naopak odlehčila by stylisaci regist, neboť by se prostě na převzaté listiny odkazovalo.

Druhá věc se týká deperdit, respektive i zmínek o listinách v textu listin jiných. Vycházím z názoru, že by se měly zachycovat důsledně, nevidím však, že by tomu tak v katalogu vskutku bylo. Třetí věc je spíše zjištění než připomínka. Autoři praví (úvod str. 9), že katalogem zachytily všechna opisová dochování starší roku 1526, mladší pak jen tehdy, pokud to jsou inserty ve vidimusech, řazených dříve k datu inserované listiny, nikoli k datu vidimusu. Tím však vznikla v katalogu v údajích o dochování určitá mezera, kterou bude třeba vhodně doplnit, až dospějí katalogisační práce do údobí po roce 1526.

K dvěma dalším bodům Směrnic (látka psací a řeč) nemám připomínek. Zato nemohu zcela přejít bod další (6), týkající se pečeti. Vcelku se tu postupuje podle Směrnic. Počítá-li se však s tím, že dlo bude dodatečně doplněno atlasem pečeti, bylo sice správné vypustit popisy pečetních znamení, ale bylo třeba předem už se postarat o nutnou koordinaci mezi popisy pečeti v katalogu a jejich vyobrazeními v atlase.

Výběr z toho, co se uvádí z edic i z literatury (bod 7), je kritický. Uživatel katalogu není tedy zaplavován citáty, které nemají vědecký význam. Jen tu či onde naopak podstatný odkaz vypadl, tak v čís. 81 měl být rozhodně citován slezský kodex sv. XVI čís. 2696. Pokud jde o zachycení starých signatur, indorsátů, kancelářských poznámek atd., je situace obdobná jako u popisu pečeti v tom smyslu, že se autoři katalogu rozhodli zpracovat vědecké výsledky z jádra toho všeho, to jest historii fondu a sbírky kapitulních listin, ve zvláštním, samostatném pojednání. Proto se omezili (jak v poznámkách u listin, tak také v úvodě) na zachycení jen některých věcí. Konkrétně jsou to vedle kancelářských poznámek na listinách jen takové z archivních registů na nich, které mají vztah k obsahové stránce kusu, z poznámek archivních pak jen ty, které hledí přímo k někdejšímu uspořádání, uložení nebo zpracování materiálu. Na staré signatury listin (nehledě k Frindovým, donedávna platným) nebere se zřetel. Při tom však není myslím sporu o tom, že i budoucí podrobné a velmi užitečné vylíčení osudů fondu a sbírky kapitulních listin mělo být již v katalogu připraveno aspoň v tom smyslu, že by u každé listiny, jejímž přímým příjemcem není kostel pražský, byla podle možnosti vyřešena otázka, jak a kdy se mezi listiny tohoto kostela dostala. Při struktuře fondu a sbírky kapitulních listin je to totiž jedna z otázek klíčové povahy. Zase naprosto nepochybují o tom, že k ni autoři katalogu dovedou už nyní mnoho říci. Konstatují však, že s výjimkou okruhu listin archivu korunního a kapitul někdy v Sadské a u sv. Apolináře zůstala v katalogu nedotčena.

Úvod díla je úsporně a jasně stylisován. Velká péče byla zřejmě věnována rejstříku, který je společný pro hesla jmenná i věcná, při čemž vlastních hesel věcných je poměrně málo; značná část jich totiž jen odkazuje na hesla jmenná. Pokus o nové řazení běžných křesťanských jmen v rejstříku, který je tu proveden, zasluží pozornosti. Zřejmě by však vyžadoval některých dalších domyslení. Tak se na příklad král Jan octl v rejstříkové skupině, kde by jej sotva kdo hledal, pokud by si nenechal říci, že se v katalogu uvádí jako „Jan Lucemburský“. Výbor obrazových příloh je promyšlený. I tu se prozrazuje, že v poznámkách i v úvodu katalogu je uložen jen zlomek toho, co autoři o katalogisovaném fondu a sbírce vědí. Zdrženlivost je tu na újmu věci na př. v legendě u obr. 10, které tuším nelze rozumět, pokud nevezmeme k dispozici příslušný srovnávací materiál. Vcelku je katalog nesporně dílem vynikajícím.

Formálně sice mimo nově založenou publikační řadu, ve skutečnosti však jako její zřejmá součást byl vydán přičiněním několika pracovníků městského archivu bratislavského (*D. Lehotské, D. Handzové, V. Horvatha, Z. Hrabušay, N. Merglové*) soupis listinného materiálu chovaného ve fondu a sbírce listin a listů tohoto archivu. Byl proveden formou inventáře, což je avisováno už v samém jeho titulu (Archív mesta Bratislavy. Inventár stredovekých listin, listov a iných príbuzných písemností, Praha 1956, str. 625 a 22 obr. příloh). Tím, že máme před sebou inventář a nikoli katalog, se vysvětlí, že počet popsaných čísel, je tu ve srovnání s katalogem listin kapitulních víc než čtyřnásobný, třebaže dlo nemá ani dvojnásobný rozsah. Jako měřítka jeho zdařilosti mohou ovšem i tu posloužit Směrnice, konkrétně ta jejich část, která se týká inventarisace listin. Jsou tu však i některé zřetele obecnější povahy. Ty mám především na mysli, když vytýkám, že se v inventáři neobjevily pod zvláštními čísly ty listiny, které se v bratislavském archivu dochovaly v rámci mladších vidimusů či transumptů, leč že se tu dochovaly také

(v originále či v opisu) samostatně. Prostě počet čísel inventáře odpovídá počtu kusů v archivu. To ovšem není možné a vede k takovým nedůslednostem, že se konkrétně na př. v čís. 9 a 10 odkazuje na čís. 8, které je v nich inserováno, naproti tomu pod čís. 13 visí ve vzduchu zjištění, že je tu inserována listina Ladislavova z 28. března 1288. V chronologické řadě kusů se totiž vůbec neobjevila z důvodů výše vyložených. Dále soudím, že rubrika „dochování“ je v některých případech vyplněna alespoň velmi sporně. Tak je třeba se ptáti, zda čís. 306, 479, 668, 670 jsou vskutku koncepty a zda čís. 405, 552, 776 a 842 jsou vskutku originály, při čemž bychom musili uvážit, co považovat za originál úřední knihy. Pokud vidím, jsou tu také některé nedostatky, v odkazech na dosavadní vydání některých z inventovaných kusů. Fakt, že se tu nepřihlíží k známé edici Endlicherových nebo k registům Szenpéteryho, naznačuje to sám dostatečně. I v případě bratislavském bylo by po mém soudu třeba více říci o tom, jak vznikl inventovaný celek archivní a jaká je v důsledku toho jeho základní struktura, než se o tom praví v úvodě, který ostatně po té stránce v jádře přejímá příslušné partie bratislavského Popisu. To ovšem souvisí i s tím, že se v rozporu se Směrnicemi nevěnuje v inventáři vůbec pozornost poznámkám na listinách. Regesta se zdají dobře vyvážená, nejsem si jen jist, zda osoby zachycují s dostatečnou určitostí. A totéž platí i o rejstříku, zajímavým tím, že tu není odkazových hesel. Užívající inventáře, musíme si být ovšem vědomi toho, že jeho autoři byli vedeni či svedeni snahou otevřít, pokud možno brzy pohled širším kruhům badatelským do bohatého bratislavského archivu. A jak je tento pohled poučný, mohlo by se snadno prokázat, kdybychom tu sestavili třeba jen soupis moravik v inventáři zachycených, která nejsou dosud v moravském kodexu a zůstala namnoze zcela neznámá.¹

Jindřich Šebánek

¹ Tento referát byl napsán v lednu 1957. Jeho text se uveřejňuje beze změny.

Walter Goldinger, *Geschichte des Oesterreichischen Archivwesens*. (Mitteilungen des Oesterreichischen Staatsarchivs, Ergänzungsband V. Vídeň 1957, stran 101, 8°.)

Goldingerova práce se skládá kromě statí úvodních z pěti kapitol, jejichž názvy (Schatzgewölbe u. Kanzleiarchiv — Die österreichischen Archive im 19. Jhdt. — Von 1919 bis 1945. — Zur Geschichte des Archivalienschutzes. — Die österreichischen Archive u. die Geschichtswissenschaft) je dobře charakterisován jejich obsah. Většina jich (mimo druhou) je tu jen přetištěna znovu; původně vyšla jako samostatný časopisecký nebo sborníkový příspěvek, když zprvu nebylo jasné, zda celé dílo bude moci být vůbec knižně vydáno. Je však nepochybně užitečné, že k soubornému vydání práce nakonec přece jen došlo. Rakouské archivnictví má nepochybně zajímavou minulost, zajímavou ovšem především také pro nás, neboť tato minulost aspoň do r. 1918 je také součástí dějin archivnictví našeho. Nejmarkantněji to vystupuje v kapitole, věnované 19. stol., kde defiluje mnoho českých lidí v čele se známým moravským historiografem B. Dudíkem, který chtěl — jak známo — reformovati archivnictví ve službách Bachových. Důležitá i pro české archivnictví je také kapitola o ochraně archiválií. Na rakouském archivnictví jsme ovšem do značné míry interesováni dodnes. S prospěchem sáhne proto český čtenář po výkladu o dějinách rakouského archivnictví po prvé světové válce. Černý jeho den 15. červenec 1927, kdy došlo k požáru justičního paláce, který postihl archiv mín. vnitra a financí, měl podle autora aspoň jeden kladný důsledek: otevřel cestu k účelnému sjednocení rakouského archivnictví a vůbec k zdokonalení jeho organisace. Archivům zemským případly nyní především úkoly historiografické. Vše je připraveno k tomu, aby mohl být vydán zvláštní rakouský archivní zákon.

Jindřich Šebánek

Friedrich Hausmann, *Reichskanzlei u. Hofkapelle unter Heinrich V. u. Konrad III.* Schriften der MGH Band 14. Stuttgart 1956, XXXII, str. 351, 15 obr. příloh.

Oddělení Diplomata velkého a proslulého edičního podniku „Monumenta Germaniae Historica“ proniká nyní prací svého vídeňského oddělení, vedeného prof. L. Santifallerem, ve vlastní ediční práci již hluboko do stol. 12., v přípravách k dalším edicím dokonce až do doby interregna, tedy zhruba do poloviny stol. 13.¹ Tak nabývají Diplomata pro českého badatele, jemuž ještě před nějakou dobou byla především obecným metodickým vzorem medievistické edice, oplodněným duchem Th. Sickla, nového významu. Stále výrazněji se stýká přímo s pramennou látkou, která má pro zkoumání našich dějin postavení povahy přímo klíčové. Nadto (a to je snad ještě podstatnější) diplomatická situace, která se tu rozpracovává, je tím blízká situaci v našem domácím diplomatickém materiálu, že novější listina panovníků římských na rozdíl od starší, která měla postavení v diplomatické